

ши податкове законодавство, створивши нові модернізовані робочі місця з привабливою оплатою та умовами праці тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Особливості тінізації економіки України. Тіньові процеси в окремих сферах економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tax-in-ua.ad3.info>
2. Статистично-аналітичний огляд стану ринку праці у I півріччі 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Україна: огляд ринку праці, січень 2009 рік. Проект ENPI 08-14 BLACK SEA LABOUR MARKET REVIEWS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.meda-ete.net>
4. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування / [І. Л. Петрова, В. В. Близнюк, Г. Т. Куліков та ін.] ; за ред. І. Л. Петрової ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2009. – 368 с.

УДК 37.014.242:(477)

МЕХАНІЗМИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ОБМІНУ ЗНАННЯМИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Г. В. Смалійчук

Посилення тенденцій глобалізації світової економіки стає причиною збільшення обсягів і зростання темпів міграції людських ресурсів. Міграційні потоки у світі нараховують мільйони людей, що ставить під загрозу соціально-економічний розвиток окремих країн та регіонів світу.

Зміна постіндустріального укладу перетворила людський ресурс на визначальний чинник високого конкурентного статусу країн. Посилення тенденції міграції висококваліфікованих фахівців і вчених значно впливає на соціально-економічний розвиток держав: позитивно впливає на якість економічного зростання країн імміграції та означає втрату конкурентних переваг для країн еміграції.

Істотне зростання масштабів міжнародної трудової міграції в Україні актуалізує її дослідження як явища, яке суттєво впливає на розвиток економіки, соціальної сфери, демографії та інших сторін суспільного життя. Крім того, стрімке зростання її обсягів і інтенсивності, поширення на всі регіони держави зумовлює важливість дослідження процесів міжнародної трудової міграції в Україні в аспекті транс-

національного обміну знаннями.

В умовах глобалізаційних процесів актуалізується процес міжнародного обміну людським капіталом. Ці тенденції призводять до того, що конкурентоспроможність країн визначатиметься перш за все рівнем людського розвитку.

Висвітленню цих проблем присвячені дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, таких як О. А. Грішнова, Г. О. Глущенко, В. Г. Федоренко, Ю. П. Дусь. У працях цих науковців вивчення питання людського капіталу як ключової ланки конкурентноздатності економіки посідає вагоме місце.

Наприклад, О. А. Грішнова визначає людський капітал як сформований і розвинутий у результаті інвестицій і накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, що цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності, сприяє зростанню продуктивності праці та завдяки цьому впливає на зростання доходів свого власника, прибутку підприємства та національного доходу [1, с. 52–53].

Концепція людського розвитку, що сформу-

валась у світі за останні роки, розглядає збереження та розвиток людського капіталу як основну мету і критерій суспільного прогресу та економічного зростання.

На її думку, трудова міграція робочої сили (імміграція, еміграція, прихована міграція) є одним із основних компонентів процесу міжнародного обміну людським капіталом нарівні із освітою (обмін, стажування), туризмом і охороною здоров'я.

У свою чергу, Ю. П. Дусь зазначає, що процес глобалізації відрізняється зростанням міграційних потоків трудових ресурсів і особливо увагу приділяє розгляду питання переміщення висококваліфікованих спеціалістів, учених, потоки яких забезпечують інноваційний розвиток країн. Учений вважає, що на сучасному етапі склалась інфраструктура міграції людського капіталу й існує гостра конкуренція за контроль над цією інфраструктурою [2, с. 60–62].

В умовах сучасного етапу глобалізації обмін людським капіталом у світі все більше розширюється і стає необхідним на міждержавному рівні.

Мільйони висококваліфікованих і освічених професіоналів з досвідом роботи у таких сферах, як наука, економіка, технології, освіта, фінанси, охорона здоров'я, проживають поза країнами свого походження. Але спостерігається всезростаючий інтерес до питань, які пов'язані з використанням можливостей міграції для розвитку останніх за допомогою системи трансдержавного обміну людським капіталом.

Саме тому метою статті є дослідження питання транснаціонального обміну знаннями на основі досвіду зарубіжних країн, а також вивчення основних механізмів даного процесу, його особливостей та можливостей впровадження в Україні у контексті державної політики міграції.

Процес глобалізації відрізняється зростанням міграційних потоків трудових ресурсів, а особливого значення набуває переміщення висококваліфікованих спеціалістів і вчених.

Україна є активним представником і учасником цього процесу і на міжнародному ринку праці розглядається як постачальник висококваліфікованих кадрів.

Світова статистика свідчить, що вчені-емігранти мають відношення до майже 90 % усіх нових наукових ідей, які виникли у США у другій половині ХХ ст. Схожа ситуація характерна для всіх економічно розвинених країн. Наприклад, на сайті Всесвітнього економічного форуму підкреслюється, що спеціалісти, які іммігрували до Австралії за декілька останніх років, збільшили ВВП країни на душу населення на 350 австралійських доларів [1, с. 60].

Існує державна статистика щодо еміграції наукових кадрів з України (табл. 1) [3, с. 3].

Але наведені в табл. 1 дані, на нашу думку, не відображають реальних масштабів цього явища. Адже лише протягом десяти років, за оцінками експертів, з України виїхало від 400 до 1000 докторів наук [3, с. 4].

Згідно з офіційними даними за період з 1995–2003 рр. Україну залишили 173 доктори наук, а також 677 кандидатів наук (табл. 2).

Таблиця 1

Чисельність українських докторів наук, які виїхали за кордон, осіб

Країна	1995 р.	1998 р.	1999 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
Всього	59	19	32	23	27	13
У тому числі до країн						
Ізраїль	10	2	2	3	–	1
Німеччина	3	2	10	1	4	1
Росія	20	6	6	5	3	1
США	19	6	6	6	5	7
Польща	2	2	2	1	2	1
Швеція	–	–	3	2	1	–
Великобританія	–	–	–	1	2	–
Інші країни	5	1	3	4	10	2

Таблиця 2

Чисельність кандидатів наук, які виїхали за кордон, осіб

Країна	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
Всього	129	98	104	139	128	79
У тому числі до країн						
Ізраїль	12	10	14	8	4	–
Канада	5	4	10	13	14	7
Німеччина	18	13	22	29	25	12
Росія	36	23	12	32	20	17
США	33	37	24	35	27	22
Польща	3	2	1	2	3	2
Інші країни	22	9	21	20	35	19

Такий стан пояснюється неможливістю повноцінно здійснювати наукову діяльність через матеріальну незабезпеченість, застарілу матеріально-технічну базу, відсутність попиту на нові розробки з боку промисловців, а також низьку заробітну плату.

Ситуація є досить загрозливою, навіть якщо брати до уваги офіційні дані. Отже, витік наукових кадрів спричиняє зниження глобального рейтингу конкурентоспроможності України, оскільки однією із причин, які відштовхують

країну на все нижчі й нижчі позиції є високий рівень відтоку кадрів, низький рівень інвестування в освіту й науково-дослідні роботи.

За таких умов транснаціональна діяльність мігрантів має значні потенційні можливості розвитку економічних, політичних і соціальних процесів сучасного глобалізованого світу. З метою нейтралізації процесу як втрати людського капіталу і виникає необхідність застосування такого механізму як транснаціональний обмін знаннями (табл. 3).

Таблиця 3

Основні форми транснаціонального обміну знаннями

Форма транснаціонального обміну знаннями	Активні учасники	Результат для країни еміграції
Використання технологій швидкісного зв'язку	Емігранти високої кваліфікації	Передача знань, досвіду
Утворення мереж діаспор	Об'єднання емігрантів	- Передача знань, досвіду; - організація лобі з метою захисту інтересів Батьківщини
Циркуляція мігрантів	Емігранти, що набули певного досвіду під час перебування за кордоном	- Емігранти виступають як технічні консультанти з приводу питань повернення мігрантів і залучення їх коштів у економіку Батьківщини; - обмін знаннями та досвідом із співвітчизниками
Створення діаспорами банку даних, який постійно розвивається	Діаспори емігрантів	Створення на його основі ноу-хау та їх подальша передача країнам-постачальникам робочої сили
Професійні мережі на основі Інтернет-технологій	Емігранти	- Дистанційне навчання; - участь у впровадженні проектів розвитку; - набуття кваліфікації і знань людьми, що залишаються в країні походження

Ріст чисельності мігрантів у поєднанні з технологіями швидкісного зв'язку надають нових якісних характеристик процесам міг-

рації. Адже таке сполучення дає можливість транснаціонального обміну знаннями в режимі реального часу [4, с. 54].

Наступною формою механізму транснаціонального обміну знаннями є утворення мереж діаспор. В рамках глобальних економічних зв'язків набирають сили економічні відносини за участю об'єднань емігрантів. Останні стають усе більш важливим фактором, який впливає на соціальний та економічний розвиток країн походження емігрантів.

Громадяни, які проживають за кордоном, об'єднуючись у діаспори, отримують можливість організації сильного лобі з метою захисту інтересів своєї Батьківщини [4, с. 55]. У відповідь країни-постачальники повинні намагатись забезпечити мігрантам максимальний захист їх прав.

Перспективним підходом у сфері передачі знань є обмін інформацією між професіоналами закордонної діаспори та професіоналами країни походження. Таким чином, країна походження отримує не лише доступ до знань, якими оперують члени діаспор, але й до освітніх мереж, у яких беруть участь ці професіонали в країні проживання.

Активну роль у цьому процесі відіграють дистанційна чи віртуальна мобілізація знань діаспори, зокрема мережа діаспор. Такі мережі можуть діяти також як посередники і механізми посилення довіри під час підписання контрактів щодо найму працівників-емігрантів роботодавцями приймаючої країни.

Взагалі формальні механізми, які сприяють зворотному притоку знань, включають мобілізацію так званої «електронної діаспори» і особисту передачу знань.

Професійні мережі на основі Інтернет-технологій відіграють важливу роль у створенні контактів і обміні ідеями. За допомогою віртуальної передачі можливо забезпечити: дистанційне навчання; участь у впровадженні проектів розвитку; набуття кваліфікації і знань людьми, що залишаються в країні походження.

Прикладом такого співробітництва є міжнародна неурядова організація, яка базується в Сіетлі та об'єднує провідних науковців, підприємців та висококваліфікованих спеціалістів в загальну віртуальну організацію, що охоплює весь світ [4, с. 55–56]. Адже більшість діаспорних общин володіють важливим дос-

тупом до користування новітніми технологіями, передовими знаннями, що, в свою чергу, дає можливість передачі цих знань на Батьківщину.

Ще однією дієвою формою використання позитивів еміграції є циркуляція мігрантів.

Процес, що починався як «відтік кадрів», занепокоївши державу, у перспективі зможе призвести до збагачення інтелектуальних сил, що здійснюватиметься у формі повернення або ж циркуляції мігрантів.

Наприклад, циркуляція та остаточне повернення освічених учених-підприємців у Корею, на Тайвань, у Китай, Індію та інші країни Південно-Східної Азії є в значній мірі результатом макроекономічних перетворень, які там відбуваються.

Філіппінські професіонали, що працюють у бізнесі, менеджменті чи фінансовій сфері за кордоном, встановлюють зв'язки з фінансовими й економічними інститутами своєї країни, здійснюють безпосередній внесок у розробку програм розвитку країни і сприяють створенню банку даних для мігрантів [4, с. 55]. Вони також є технічними консультантами з приводу питань повернення мігрантів, залучення їх коштів у економіку країни, а також активізації спільнот, що проживають за кордоном.

Важливе значення для України може мати практичне впровадження системи циркуляції професіоналів, що грає не менш важливу роль, ніж повернення професіоналів на постійній основі. Така система здійснюється як за особистої ініціативи, так і за участю державних організацій, а також під егідою міжнародних організацій – ООН, Міжнародна організація з міграції.

Програми циркуляції професіоналів можуть відбуватись таким чином:

- кваліфіковані професіонали-емігранти, які мають практичний досвід, повертаються у свою країну на визначений термін для того, щоб поділитися набутими знаннями та досвідом із колегами-співвітчизниками;
- створення діаспорами банку даних, який постійно розвивається, створення на його основі ноу-хау та їх подальша передача країнам-постачальникам робочої сили.

Важливою перевагою другої форми є те, що

банк даних може використовуватись як країнами походження емігрантів, так і країнами, що приймають.

Також велику роль у передачі знань відіграють міждержавні високотехнологічні центри інноваційної індустрії і науково-дослідні центри. Центри являють собою інноваційну структуру, що базується на ринковому попиті та притягує потоки людських знань, створює зв'язки через формування мереж людських потоків.

Зважаючи на значну чисельність українців за кордоном і довгостроковість їх перебування, доцільно використати вищеописаний зарубіжний досвід з метою зменшення негативного впливу від еміграції українців і трансформації цього процесу у більш позитивне явище.

Такі форми міжнародного співробітництва у сфері міграції є поки що новими для України і на національному рівні не використовуються. Але в майбутньому є сенс використання позитивного зарубіжного досвіду щодо участі в системі транснаціонального обміну знаннями. Адже міжнародна міграція може призводи-

ти не лише до негативних наслідків від утрат країнами-постачальниками висококваліфікованих кадрів, а й забезпечувати інноваційний розвиток розвитку країни, сприяти створенню реальних перспектив для ефективного розвитку економіки та гармонійного соціального розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грішнова О. А. Людський розвиток : навч. посіб. / О. А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.
2. Дусь Ю. П. Учет роли фактора миграции в прогнозе инновационного развития России / Ю. П. Дусь, В. И. Разумов // Инновационная экономика. – 2005. – № 8 (85). – С. 60–62.
3. Федоренко В. Г. Наукова та інноваційно-інвестиційна діяльність в Україні / В. Г. Федоренко, С. В. Федоренко // Економіка та держава. – 2004. – № 12. – С. 2–5.
4. Глущенко Г. Транснаціоналізм мігрантів и перспективы глобального развития / Г. Глущенко // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 12. – С. 50–57.

УДК 331.101.262:331.107.266:330.322.5

МАКРОЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙ У ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

Н. М. Гвоздик

Економічні реформи в Україні зумовили посилення уваги до проблеми формування та розвитку людського капіталу, який є основним фактором економічного зростання. Посилення ролі людського фактора виводить на перший план підвищення ефективності інвестування в людський капітал, що вимагає певної макроекономічної стабілізації. Саме макроекономічні умови зумовлюють затребуваність і ефективність таких інвестицій на всіх рівнях. Позитивні зрушення у цій системі мають стати пріоритетними у державній соціально-економічній політиці.

Велика теоретична та практична значимість проблеми ефективності інвестицій у людський капітал зумовили наявність значної кількості публікацій. Емпіричні дослідження інвестицій у людський капітал здійснювали такі науковці, як Г. Беккер, Т. Шульц, Е. Денісон, Б. Чизвік, Дж. Мінцер, Дж. Уолс, Дж. Псахаропулос, К. Мерфі і Р. Тамура, М. Кремер і Дж. Томсон.

Дослідженню інвестування у людський капітал присвячені праці російських учених А. І. Добриніна, С. О. Дятлова, О. А. Давидової, В. В. Лукашевича, Р. І. Капелюшнікова,